

LEGAL BASES OF TOPONYMIC CHANGES IN TASHKENT IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE (REVIEW OF ARCHIVAL SOURCES)

Khayria Burieva

DSc History

Coordination and Methodological Center for the Contemporary History of Uzbekistan at the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

burieva73@mail.ru

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: legal basis, resolution, city districts, names of streets and mahallas, toponymic groups, semantic meaning of the name.

Received: 20.01.26

Accepted: 21.01.26

Published: 22.01.26

Abstract: The article is devoted to the questions of toponymic changes in Tashkent in the first years of independence of Uzbekistan and the reflection of the legal basis in archival documents. Completed analytical review of the post of mayor of Tashkent on the reorganization of urban districts, streets and quarters. The reasons for these transformations are revealed and variants of toponymic groups are indicated.

МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ТОШКЕНТ ТОПОНИМИЯСИГА ОИД ЎЗГАРИШЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ (АРХИВ МАНБАЛАРИ ТАВСИФИ)

Хайрия Буриева

т.ф.д., доц.

ЎЗР ФА Ўзбекистоннинг энгя нги тарихи масалалари бўйича Мувофиқлаштирувчи-методик марказ катта илмий ходими

burieva73@mail.ru

Тошкент, Ўзбекистон

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: ҳуқуқий асос, қарор, шаҳар туманлари, кўча ва маҳалла номлари, топонимик гуруҳлар, жой номи маъноси.

Аннотация: Мақола Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки йилларида Тошкент шаҳрида юз берган топонимик ўзгаришлар ва уларнинг ҳуқуқий асослари архив ҳужжатларида ақс этганлиги масаласига бағишланган. Тошкент шаҳар ҳокимининг шаҳар туман, кўча ва маҳаллаларини қайта номлашга доир қарорлари таҳлили бажарилган. Мазкур

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ТОПОНИМИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В Г.ТАШКЕНТЕ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ (ОБЗОР АРХИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ)**Хайрия Буриева***Доктор исторических наук, доцент**старший научный сотрудник Координационно-методического центра**по вопросам новейшей истории Узбекистана при АН РУз*burieva73@mail.ru*Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: правовая основа, постановление, городские районы, наименования улиц и махалля, топонимические группы, смысловое значение наименования.

Аннотация: Статья посвящена вопросам топонимических изменений в г.Ташкенте в первые годы независимости Узбекистана и отражению их правовых основ в архивных документах. Выполнен аналитический обзор постановлений хокима г.Ташкента о переименованиях городских районов, улиц и махалля. Выявлены причины данных преобразований и указаны варианты топонимических групп.

Кириш. Ўзбекистон давлати мустақил тараққиёт даврининг дастлабки йилларида барча соҳаларни ислоҳ қилиш замирида, уларни миллий- аъъанавий ва халқ манфаатларига мос келадиган йўллари излаш борсида изчил ҳаракатларни амалга оширди. Шу жумладан, республиканинг барча ҳудудлари ва объектларининг номланишига ҳам алоҳида эътибор қаратиб, мос равишда қатор ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар қабул қилди. Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида миллий ўзликни англаш, кадриятларни ҳаётга қайтариш, собиқ совет тузуми даврида асосиз равишда ўзгартириб юборилган кўплаб қадимий жой номларини тиклаш борсида катта ишлар амалга оширилди. Айниқса, мамлакатимиз пойтахти Тошкент шаҳрида топонимик объектларнинг номларини тартибга солиш борсида мунтазам тадбирлар олиб борилди. Тошкент шаҳрида даставвал шаҳардаги маъмурий бирликлар – туманлар ва даҳалар, кейинги навбатда аҳоли пунктларининг таркибий қисмлари – маҳаллалар, шохқўчалар, кўчалар, майдонлар, боғлар, хиёбонлар номларига тегишли ўзгартиришлар киритила бошланди.

Муҳокама ва натижалар. Мустақиллик йилларида жой номларини тартибга солиш билан боғлиқ тадбирларни амалга оширишда муайян бир муассаса фаолияти зарурати пайдо бўлиб, 1992 йилда Тошкент шаҳар ҳокими ижроия маҳкамаси ҳузурида шаҳар

Атамалар комиссияси ўз фаолиятини бошлади. Кейинги йилларда ушбу комиссия номи бирмунча ўзгарди, яъни 1995 йилдан у шаҳар Топонимия комиссияси деб аталди.

Топонимия комиссияси томонидан шаҳардаги жой номларини ўзгартириш ёки янги кўча ва объектларга номлар бериш таклифлари Тошкент шаҳар ҳокимиятига тақдим этилган. Мазкур таклифлар ва уларнинг асослари ҳокимиятда кўриб чиқилиб, шаҳар ҳокимининг Қарорига кўра тасдиқланган ва шундан сўнг ҳуқуқий асосга эга бўлган. Айни вақтда Тошкент шаҳар ҳудудида янги топонимларни шаклланиши ва уларнинг тасдиқланиши билан боғлиқ қарорларни қабул қилишда шаҳар ҳокими ҳукумат ва мутасадди ташкилотлар, яъни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Республика топонимик объектларга ном бериш масалаларини мувофиқлаштирувчи комиссия, шаҳар Топонимия комиссиялари қарорларида белгиланган таклиф ва кўрсатмаларга таянган [1, 43-в.].

Ушбу қарорларнинг ижроси тегишли шаҳар туманлари Ҳокимлиги, Бошқармалар томонидан бир ой муддат ичида амалга оширилиб, зарур чора-тадбирлар белгиланган (аҳолини шу кўча бўйича қайта рўйхатдан ўтказиш, янги кўрсаткичларни ўрнатиш, ички ишлар, тез ёрдам, ижтимоий таъминот, почта, алоқа идораларини хабардор этиш ва ҳ.к.). Қарорлар матни мазмуни “Тошкент оқшоми” ва “Вечерний Ташкент” газеталарида мунтазам тарзда эълон қилиб борилган.

Тошкент шаҳар Марказий давлат архиви манбаларида айрим шундай қарорлар шаҳар Топонимия комиссиясига юборилган ва у ердан шаҳар ҳокимига тасдиқланиши учун топширилгани қайд этилади. Мисол тариқасида Топонимик объектларни тартибга солиш Республика комиссияси томонидан 1997 йил 8 апрелда ўтказилган навбатдаги йиғилишда қабул қилинган мажлис қарори мазмунини баён қилиш мақсадга мувофиқ. Унга кўра, “Тошкент шаҳри бўйича номлари абадийлаштирилиши маъқул, деб топилган кишилар”га атаб баъзи кўча ва объектларга янгича номлар берилган: Мирзо Улуғбек туманидаги Магниторская кўчасига Тошпўлат Расулов кўчаси, Юнусобод туманидаги Неверов кўчасига Суннат Иброҳимов кўчаси, Барнаул кўчасига Зафар Диёр кўчаси, Собир Раҳимов туманидаги Серноводская кўчасига Эшон Низомов кўчаси, Ҳамза туманидаги Топографический проездига Олим Боқиев кўчаси, Акмал Икромов туманидаги Шифокор кўчасига Неъмат Тошпўлат кўчаси, деб аталиши тўғрисида қарор қабул қилинган [2, 151-153-в.].

Мустақилликнинг дастлабки йилларида Тошкент шаҳар Топонимия комиссияси томонидан пойтахтнинг маъмурий бирликлари саналмиш шаҳар туманлари номларига биринчи навбатда эътибор қаратилди ва буларга мазкур ҳудуднинг тарихий номланиши, шунингдек, ўзбек халқи тарихи ҳамда миллий жиҳатларини ҳисобга олган янги номлар

бериш мақсад қилиб бегиланди [3, 82-87 б.]. 1992 йил 7 май куни Тошкент шаҳар ҳокимининг “Тошкент шаҳрининг айрим ноҳиялари, марказий кўчалари, майдонлари ва истироҳат боғлари, хиёбон, меҳмонхоналари номини ўзгартириш ҳақида” ги 44-сонли қуйидаги мазмунда қарори қабул қилинди:

“Айрим ноҳиялари, марказий кўчалари, майдонлари, истироҳат боғлари, хиёбон, меҳмонхоналарни номини ўзгартириш тўғрисидаги меҳнат жамоалар, жамоатчилик вакилларининг расмий илтимосномалари асосида ва шаҳар Атамалар комиссиясининг таклифини кўриб чиқиб, қарор қиламан:

Ўзбекистон Республикаси “Давлат тили тўғрисида”ги қонуннинг 24-моддасига асосан Тошкент шаҳрининг айрим ноҳияларини қайта номлаш учун:

- а) Ленин районини Миробод ноҳияси деб;
- б) Киров районини Юнусобод ноҳияси деб;
- с) Куйбишев районини Мирзо Улуғбек ноҳияси деб;
- д) Фрунзе районини Яккасарой ноҳияси деб;
- е) Октябрь районини Шайхонтахур ноҳияси деб ўзгартириш таклифлари Ўзбекистон

Республикаси ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамаси тасдиғига ҳавола этилсин ” [4, 14-15-в.].

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, мустақиллик даврининг дастлабки йилларида нафақат топонимик объектларга тегишли, балки бошқа кўплаб соҳаларга оид европача тилдаги сўзлар, атамаларнинг ўзбек тилидаги мос шаклини топиш ва шулар билан ўзгартириш ишлари изчил олиб борилган ва баъзида ушбу тадбирлар шошилинич тарзда амалга оширилган. Масалан, “жумхурият”, “вилоят”, “ноҳия”, “туман”, “тайёрагоҳ”, “олийгоҳ”, “дорилфунун” ва ҳ.к. Кейинги йилларда эса ушбу атамаларнинг баъзилари муомалада қолди, баъзилари эса, турли сабабларга кўра, шу жумладан, ўзбек тилига хос сўз бўлмагани аниқланганлиги туфайли ҳам, ўз шаклини яна ўзгартирган. Хусусан, “шаҳар районлари” дастлаб “шаҳар ноҳиялари” дейилган бўлиб, кейинроқ улар “шаҳар туманлари” шаклида қабул қилинган ва ҳозирги вақтда мазкур кўринишида муомалада юритилади.

Юқорида келтирилган Қарор матнидан 1992 йилнинг ўзида шаҳардаги мавжуд ўн битта туманнинг бештаси янгича номланишига ҳуқуқий асослардан бири яратилгани намоён бўлади.

Тошкент шаҳрида жойлашган яна бир туманнинг номи ўзгаришига оид қарор кейинги йиллар ҳужжатида учрайди ва у Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенатининг 2005 йил 6 майдаги 39-1-сонли қарори ижросини таъминлаш билан боғлиқ. Хусусан, 2005 йил 18 майда Тошкент шаҳар ҳокимининг “Акмал Икромов тумани номини ўзгартириш тўғрисида”ги 239-сонли қарори юқоридаги қарор ижросини таъминлашга қаратилган ва

унга кўра, Тошкент шаҳридаги Акмал Икромов тумани номи ўрнига Учтепа тумани номи берилган.

Тадқиқ этилаётган даврда давлат бошқарув органлари ҳамда шаҳар маъмурияти томонидан Тошкент кўчалари ва маҳаллалари номларини тартибга солиш бўйича мунтазам равишда сайъ-ҳаркатлар амалга оширилган. Янги жой номларини беришда Республика ҳамда Тошкент шаҳар Топонимия комиссиялари таклифлари ва шаҳар аҳолисининг фикрларига алоҳида эътибор қаратилди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб шаҳардаги кўплаб кўча ва маҳаллалари номларини ўзгартириш ва янги ташкил қилинаётгаларига номлар беришга оид Тошкент шаҳар ҳокими қарорлари баён этилган талайгина ҳужжатлар шаҳар архивининг Шаҳар ҳокимиятига тегишли бўлган 582-фондида жамланган. Уларни тадқиқ этиш натижасида мазкур гуруҳ микротопонимлари сони, мазмуни, этимологияси билан боғлиқ маълумотларни қўлга киритиш мумкин [5].

Қарорлар матнида бундай маълумотлар аксарият ҳолларда жадвал шаклида берилган бўлиб, унда кўча ёки маҳалланинг ўша даврдаги номланиши, янги қабул қилинадиган номи ва ушбу номнинг қўйилишининг сабабларини ёритувчи изох ва қўшимчалар келтирилган. Ушбу жадваллар қарорларга илова қилиб ёзилган. Кўча ва маҳаллала номлари билан боғлиқ топонимлар аксарият ҳолларда шаҳар туманлари бўйича таснифланган ҳолда берилган.

Кўчалар ва маҳаллалар билан боғлиқ топонимлар мазмунидаги ўзгаришларни таҳлил қилиш натижасида уларнинг пайдо бўлишига қуйидаги омиллар сабаб бўлганини қайд қилиш мумкин:

- 1) жойнинг тарихий номи ёки кўчанинг эски номини тиклаш;
- 2) маънавий юксалиш, эзгулик мақсадларида қўйилган номлар;
- 3) машҳур тарихий шахс ёки халқ манфаатлари учун фидокорона меҳнат қилган, маълум соҳада алоҳида хизмат кўрсатган инсоннинг хотирасини абадийлаштириш;
- 4) муайян этник гуруҳга атаб қўйиш;
- 5) бирор бир давлат, шаҳар номи билан аташ, яъни байналминалчилик руҳида;
- 6) кўча ёки маҳалланинг маълум бир бошқа катта кўчага бориб тутташиши ёки унинг бир қисми эканини ҳисобга олиш, шунингдек, ушбу ном шаҳардаги шу гуруҳ микротопонимларда такрор бўлгани боис;
- 7) мазкур кўча, маҳаллада жойлашган маълум аҳамиятга эга бўлган иншоот, объект бўлгани боис;
- 8) кўча, маҳалланинг муайян бир жиҳати борлиги туфайли, шунингдек, табиий-шарт-шароити билан боғлиқлигини ифодалаш учун.

Куйидаги жадвалда ушбу таснифий омилларга мисоллар тариқасида Тошкентдаги айрим кўча ва маҳаллаларга янги ном бериш тўғрисидаги шаҳар ҳокими Қарорлари иловаларидан бир қанча маълумотлар келтириб ўтиш жоиз (жадвал).

Жадвал

Тошкент шаҳар ҳокимининг айрим кўча ва маҳаллаларнинг номини ўзгартириш тўғрисидаги Қарорига илова [б]

<i>Гуруҳ</i>	<i>Ҳозирги номи*</i>	<i>Янги номи</i>	<i>Изоҳ ва қўшимчалар</i>
1- гуруҳ	Ефимов кўчаси	Кўйлик кўчаси	Жойнинг тарихий номи.
	Озерний кўчаси	Тахтапул кўчаси	Жойнинг тарихий номи.
	Гулистон маҳалласи	Қудуқбоши маҳалласи	Жойнинг тарихий номи. Чилонзор, Ҳамза, Серели туманларида ҳам шу номдаги маҳаллалар борлиги учун.
	А.Тожиев маҳалласи	Нишабарик маҳалласи	Жойнинг тарихий номи.
2- гуруҳ	Янги ташкил этилган номсиз кўча	Элпарвар кўчаси	Элни яхшилик сари етаклайдиган кишилар яшайди маъносида.
	Днепр кўчаси	Давлатобод кўчаси	Миллий кадриятларимизни тиклаш мақсадида
3- гуруҳ	Дубинин кўчаси	Аҳмад ал-Фарғоний кўчаси	Алломанинг 1200 йиллик юбилеи муносабати билан.
	Фазо кўчаси	Боис Эргашев кўчаси	(1921–2000 йиллар) Иккинчи жаҳон уруши қаҳрамони, “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган юрист ва ёшлар мураббийси”. Шу кўчада яшаган.
4- гуруҳ	Гордаев кўчаси	Минглар кўчаси	Ўзбек уруғи номи.
	Одесса кўчаси	Сарой кўчаси	Ўзбек уруғи номларидан бири.
5- гуруҳ	Дальневосточная кўчаси	Анкара кўчаси	Туркиянинг пойтахти, Туркия билан дўстлик алоқаларининг рамзи сифатида.
	Лоҳутий кўчаси	Шаҳрисабз кўчаси	--
6- гуруҳ	Дружба кўчаси	Ўрикзор 2-тор кўча	Жойнинг тарихий номи; ушбу кўча Ўрикзор кўчасига туташган.

	Охунбобоев берк кўчаси	Тўйтепа берк кўчаси	Тўйтепа кўчасига туташ кўча.
	Обод маҳалласи (такрор)	Нурафшон маҳалласи	Жойдан ўтадиган асосий кўча билан уйғунлаштириш мақсадида. Юнусобод, Сергели, С.Раҳимов ва Бектемир туманларида шу номдаги маҳаллалар борлиги учун.
7-гуруҳ	Ленинград кўчаси	Матбуотчилар кўчаси	Ушбу кўчада матбуот уйи жойлашган.
	Заречная кўчаси	Дарё бўйи кўчаси	Бу кўча Чирчиқ дарёси бўйида жойлашган. Жойнинг тарихий номи.
	Туркистон маҳалласи	Катта Яланғочота маҳалласи	Маҳалла ҳудудидаги Яланғочота қабристони билан уйғунлаштириш мақсадида. Юнусобод ва Яккасарой туманларида ҳам шу номли маҳалла бор.
8-гуруҳ	Совхозная кўчаси	Хуштепа кўчаси	Жой тепаликда, хушхаво жойда жойлашганлиги учун.
	Карл Маркс кўчаси	Сайилгоҳ кўчаси	Бу кўча асосан пиёдалар хиёбонидан иборат бўлиб, бу жойда халқ сайллари ўтказилади.
	Аброр Ҳидоятлов маҳалласи	Дегрез маҳалласи	Жойда асосан шу номдаги маҳалладан кўчиб келганлар истоиқомат қилаётганлиги учун. А.Ҳидоятлов номида театр ва С.Раҳимов туманида кўча борлиги учун.
	Наврўз маҳалласи (такрор)	Яккатут маҳалласи	Жойнинг тарихий номи (табиат билан боғлиқ). Миробод, Ҳамза, Сергели ва Мирзо Улуғбек туманларида шу номдаги маҳаллалар борлиги учун.

Қарор қабул қилинган йил назарда тутилган. Қарорларнинг иловалари матнида шундай шаклда ёзилган.

Янги номларни беришда жойнинг тарихий номини тиклаш ва жой номини миллийлаштириш жиҳатларига алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, ушбу йилларда мавжуд туташ кўча номларини соддалаштириш мақсадида, йўлдош кўчалар номларини асосий кўча номларига уйғунлаштириш, такрор учрайдиган маҳалла номларини катта

кўчалар ёки маҳалладаги йирик обида, ёдгорликлар билан боғлаб қайта номлаш тажрибаси кенг қўлланилган. Айни вақтда республика халқ хўжалиги, фани, санъати тараққиётига катта хизмат қўшган шахслар номларини абадийлаштириш мақсадида, уларнинг исmlарини кўча ёки маҳаллага бериш маҳалла аҳли ва туман ҳокимлари, давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан сўралган ҳолатларни инобатга олиш натижасида шахс исмига атаб қўйилган микротопнимлар ҳам вужудга келган.

Хулоса умуман олганда, мустақиллик даврининг дастлабки йилларида Тошкент шаҳридаги топонимик ўзгаришларнинг ҳуқуқий асосларини архив манбаларига таяниб ўрганиш натижасида давлатимиз раҳбарияти томонидан шаҳардаги янги номлар беришда объектнинг тури, тарихий шаклиниши, мавқеи, бажарадиган вазифаси ва давлат, жамият учун аҳамиятига алоҳида эътибор қаратилгани намоён бўлади. Бунга доир архив манбаларида акс этган ахборотнинг таҳлили шаҳар микротопонимлари тарихини ёритишда ҳамда, айни вақтда, ҳукумат томонидан кўча ва маҳалла номларини акс эттирувчи топонимларни қадрият сифатида сақлашда олиб борган тадбирлари моҳиятини англашда алоҳида аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Тошкент шаҳар Марказий давлат архиви, 582-жамғарма, 1-рўйхат, 379-йиғмажилд.
2. Тошкент шаҳар Марказий давлат архиви. 582-жамғарма, 1-рўйхат, 304-йиғмажилд.
3. Буриева Х. Тошкент жой номларида тарихийликнинг ифодаланиши //Жамият ва бошқарув. № 4. Т., 2014. Б.82-87.
4. Тошкент шаҳар Марказий давлат архиви. 582-жамғарма, 1-рўйхат, 2-йиғмажилд.
5. Тошкент шаҳар Марказий давлат архиви. 582-жамғарма, 1-рўйхат, йиғмажилдлар: 2, 3, 69, 72, 75, 79, 152, 215, 302, 304, 333, 379, 509, 543, 599, 610, 662, 697, 748, 759, 769, 959, 1069.
6. Жадвалга мисоллар Тошкент шаҳар ҳокимининг кўчаларга ном бериш бўйича берилган қарорларига тузилган иловалардан олинган. Тошкент шаҳар Марказий давлат архиви. 582-жамғарма, 1-рўйхат, 69-, 72-, 302-, 333-, 379, 769-йиғмажилдлар.